

KIRSTULAN KARTANON MAISEMA- JA KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS

18.12.2023 Tiina Holmberg arkkitehtiSAFA maisema-arkkitehtiMARK

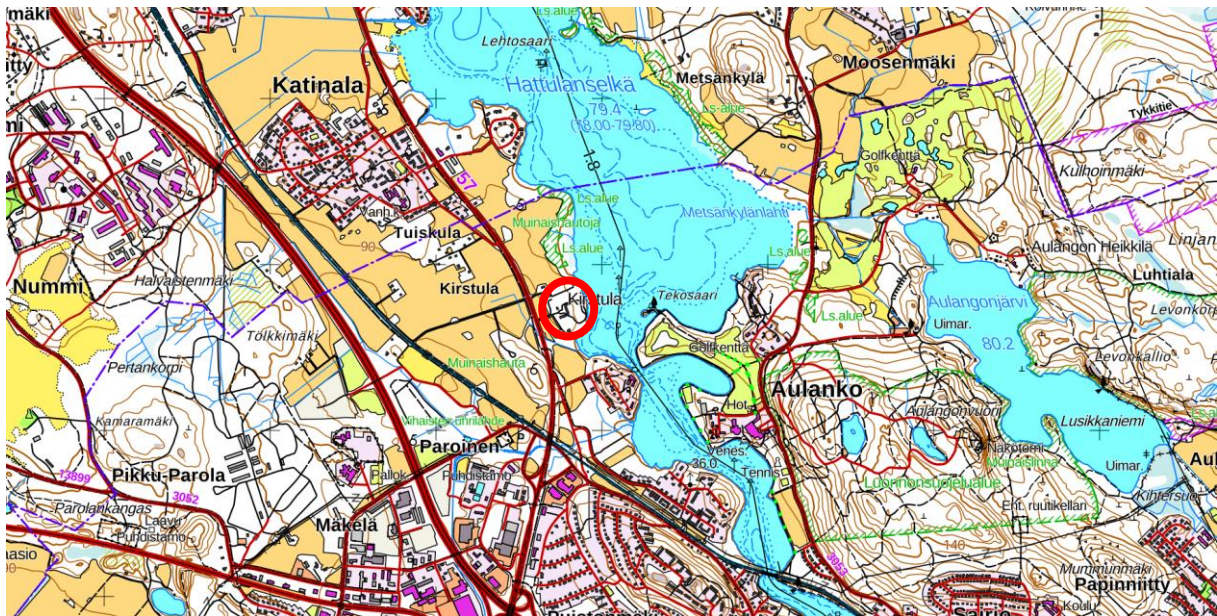
Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	3
1.1 Sijainti ja rajausta.....	3
1.2 Selvityksen tavoitteet.....	4
1.3 Käytetyt menetelmät.....	4
2 Maiseman rakenne.....	5
2.1 Maisemarakenne	5
2.2 Maaperä.....	5
2.3 Vesiolosuhteet	5
3 Maiseman ja kulttuuriympäristön historia.....	6
3.1 Maankäytön historia.....	6
3.2 Maankäytön nykytila ja suhde ympäristöön	9
4. Maiseman ja kulttuuriympäristön nykytila.....	10
4.1 Nykyinen rakennuskanta.....	10
4.2 Nykymaisema.....	12
5. Maisema-analyysi	16
6 Suositukset.....	17
7. Lähteet.....	19

1 Johdanto

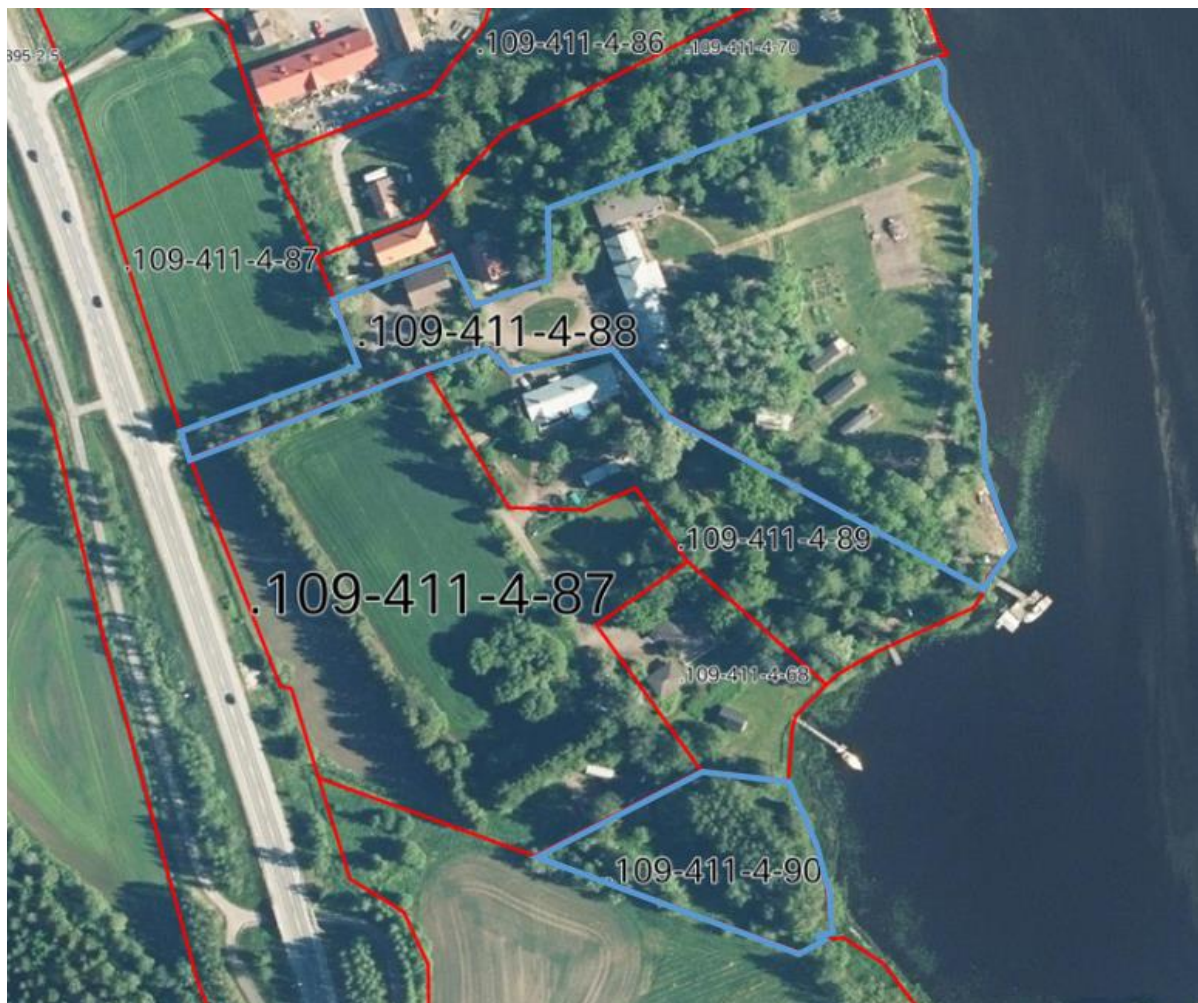
1.1 Sijainti ja raja

Alue sijaitsee Hämeenlinnan kaupungin alueella, Pälkäneentien varrella, n. 4 km Hämeenlinnasta Hattulan suuntaan.

Kuva 1: Alueen sijainti merkitty punaisella peruskarttaan.

Selvitysalueen rajausta seuraa pääosin kaava- alueen rajausta. Maisema on kuitenkin käsitteenä ja alueena osa laajempaa kokonaisuutta, joten varsinkin maisemarakenteen ja maiseman historian osuuksissa tarkastelualue on laajempi.

Kuva 2. Tarkastelualueen rajausta, kaavamuutoksen alue on merkitty sinisellä MML:n ilmapäätökseen.

1.2 Selvityksen tavoitteet

Työn tarkoituksena on laatia maisema- ja kulttuuriympäristöselvitys Kirstulan kartanon alueelle asemakaavoituksen tausta-aineistoksi. Kaavan tavoitteena on määrittää kartanon alueelle sallittavat maankäytön muodot ja niiden rajoitteet. Kaavoitusaloitteen on tehnyt alueen maanomistaja, joka haluaa mahdollistaa alueen käytön matkailu- ja palvelutarkoituksiin. Kartanon päärakennuksella on tällä hetkellä tarjoiluravintola ja ranta-alueella matkailuautoparkki aputoimintoihin.

1.3 Käytetyt menetelmät

Maisemaselvityksen lähtökohdiksi on analysoitu karttatarkasteluna alueen korkokuvaa ja maisemarakennetta sekä maiseman elementtejä kuten avoimet ja sulkeutuvat alueet, rajapinnat ja reunavyöhykkeet. Analyysiä on täydennetty maastokäynnillä 15.09.2023.

Työssä on kiinnitetty huomiota historiallisiin ja kulttuurihistoriallisiin arvoihin sekä alueen ajalliseen kerroksellisuuteen.

2 Maiseman rakenne

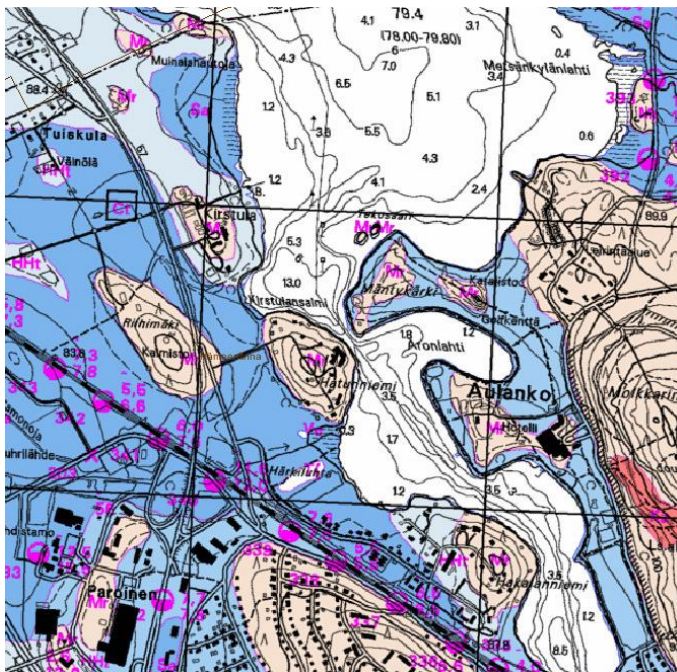
2.1 Maisemarakenne

Selvitysalue kuuluu Keski-Hämeen viljely- ja järviseudun maisema- maakuntaan sekä Vanajaveden laakson valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen. Vanajaveden laakso on siis yksi Suomen 27 kansallismaisemasta. Lisäksi Vanajaveden laakso ja Aulanko ovat yksi Valtioneuvoston vuoden 2021 periaatepäätöksessä nimetyistä 186 valtakunnallisesti arvokkaasta maisema-alueesta. Se sijaitsee Sydän-Hämeessä Vanajaveden ympärillä. Maasto ja maisema koostuu pelto- ja järvimaisemista sekä muutamasta harjasta. Vanajaveden laakso on myös arvokasta kulttuuriseutua, jossa asutuksen merkit ovat vanhoja ja ajallinen kerroksellisuus luettavissa.

Selvitysalue nousee Vanajaveden rannasta ranta-tasanteen jälkeen pienehkölle harjulle, jolla kartanon nykyinen päärakennus on 1800-luvun alussa rakennettu.

2.2 Maaperä

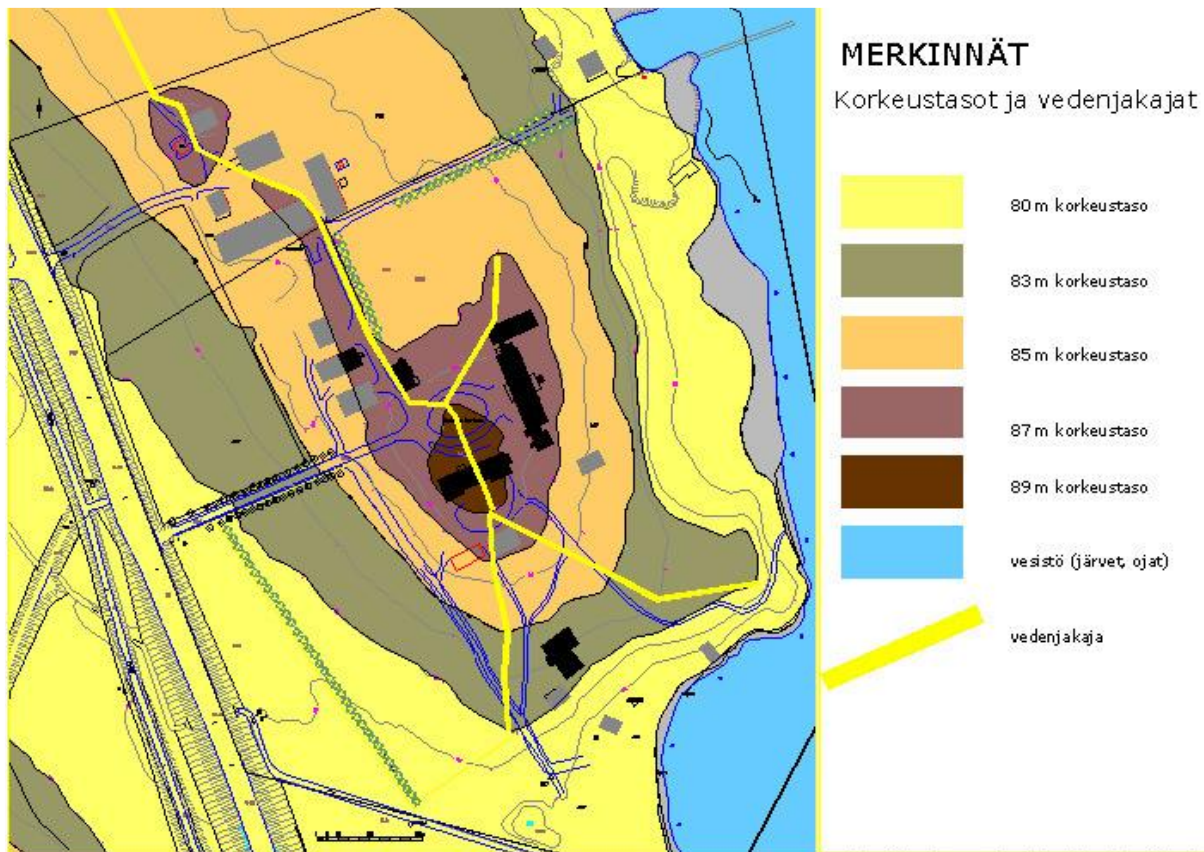
Hämeenlinnan keskustan pohjoispuolella Vanajaveden länsirannan niemekkeet muuttuvat luode-kaakko –suuntaisiksi moreeniharjateiksi. Hakalanniemi, Hatunniemi ja Kirstula sijaitsevat Vanajaveteen rajoittuvilla perättäisillä niemillä. Harjumuodostuman liepeet ulottuvat näille alueille asti ja moreenimäkien kupeisiin on Hatunniemeä lukuun ottamatta kulkeutunut hietamaata. Lännessä maisematilaa rajaavat korkea Kettumäki ja sen pohjoispuolella samansuuntainen, mutta pienempi Riihimäki. Saarekemaisten mäkien välissä on savi- ja hietatasanteita.

Kuva 3: alueen geologinen rakenne. Lähde Geokartta gtk.fi

2.3 Vesiolosuhteet

Vedenjakaja kulkee Kirstulan kartanonmäellä luode-kaakko –suuntaisena. Valumavedet valuvat kaikki Vanajaveteen. Ympäröivien peltojen valumat on ohjattu purkuojaa pitkin Vanajaveteen.

Kuva 4 : Kirstulan alueen korkeusolosuhteet ja valuma-alueet.

3 Maiseman ja kulttuuriympäristön historia

3.1 Maankäytön historia

Kirstulan alueeseen kuuluu mahdollinen rautakautinen (500 eKr. -1150/1300 jKr) muinaisjäännös Kirstulan kartanon tiilimakasiinin takana. Rautakauden kalmistot heijastavat maanviljelykseen ja karjanhoitoon suuntautunutta suursuhteellisuutta. Maanviljelyskulttuuriin puolestaan kuuluivat myös metsästys, kalastus ja keräily.

Asiakirjoissa Kirstulan nimi mainitaan jo 1440-luvulla. Kirstulan kartanon kantatilana on vanha Porilan ratsutila, johon myöhemmin liitettiin useita tiloja. 1700-luvun lopulla silloisen Hämeenlinnan pormestarin Gottlieb Johnin tekemien maakauppojen yhteydessä Kirstulasta tuli suurtila ja tällöin sitä alettiin kutsua Kirstulan kartanoksi.

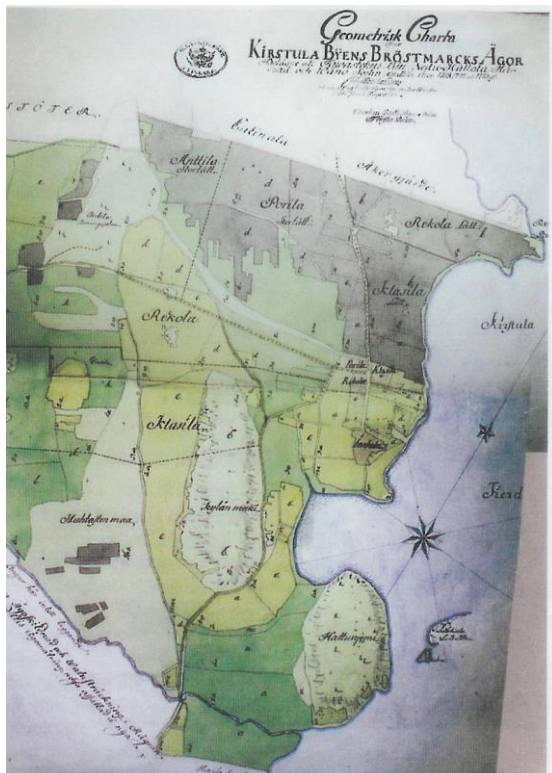
Vanhin kartta Kirstulan alueesta on vuodelta 1703. Kartassa Kartano, Räkola, Jackola ja Antila erottuvat valkoisina ympäröivistä pelto- ja niittyaukeista. Kartta on hyvin yksityiskohtainen, esimerkiksi peltojen rajaukset on piirretty tarkasti maastonmuotojen mukaan.

Kuva 5: Kivikylän ympäristö vuonna 1703, lähde Kansallisarkisto.

Pälkäneentie (vanha Tampereentie) oli pääväylä alueen halki. Suunnittelualueen kohdalla tie kulki jokseenkin nykyisellä paikallaan, mutta peltöjen kohdalla alueen pohjoispuolella tie on kulkenut lähempänä rantaa peltöjen keskellä. Tie on tehnyt mutkan Glasilan ja Porilan ratsutiloille ja jatkanut matkaa pohjoiseen nykyisen viljamakasiinin kohdalta.

Vuosilta 1768-1779 peräisin olevassa isojakokartassa maasto on esitetty vielä vuoden 1703 karttaakin tarkemmin. Peltöjen reunat on piirretty hyvin yksityiskohtaisesti. Alavat alueet ovat niittyinä (Alueen eteläosan lahdenpoukaman ja purkuojan ympäristö).

Kuva 6: Isojakokartta vuosilta 1768-1779, lähde Kansallisarkisto.

Vuoden 1780 mittaukseen perustuvan kuninkaan kartaston mukaan Kirstulan kylätontti ja kartano sijaitsivat nykyisen kartanon paikalla mäen harjanteella. Riihimäen pohjoispäässä ja Hakalanniemessä oli torppa. Vanhimmat pellot sijaitsivat miltei säännönmukaisesti melko korkealla rinteessä, käyrän +82,5 yläpuolella. Alavat tasanteet olivat niittyjä, vain korkeimmilla harjanteilla kasvoi metsää. (Vanajaveden laakson maisema, esihistoria, rakennettu kulttuuriympäristö ja luonto; Hämeen Ympäristökeskuksen julkaisu 245, 2001)

Vuoden 1842 pitäjänkartassa alueen avoimuus on säilynyt. Alavat maat ovat niittyjä ja loput alueet peltoja. Kirstulan kartanoalue on kuvattu yhtenäisenä, eikä enää näy eri tilallisia kartassa.

Kuva 7: Vanajan pitäjän kartta vuodelta 1842.

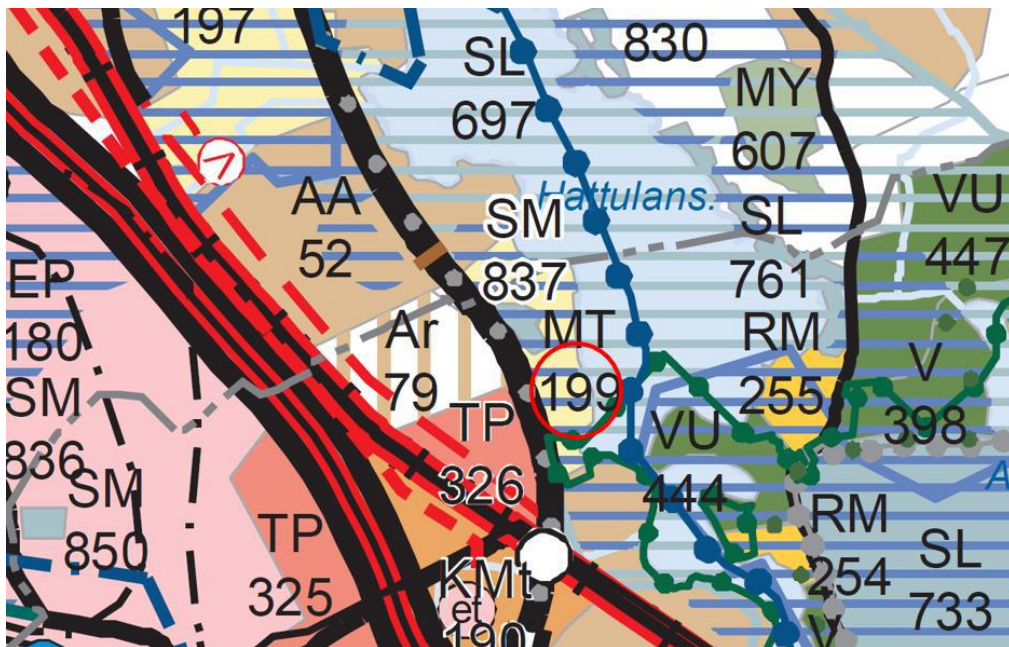
Vuoden 2005 ilmakuvassa näkyy tarkasti, että alue on säilyttänyt erinomaisesti 1700-luvulta asti saman rakenteen kukkulalla josta kartano rakennuksineen ja puistoineen koostuu.

Kuva 8: Ilmakuva vuodelta 2005.

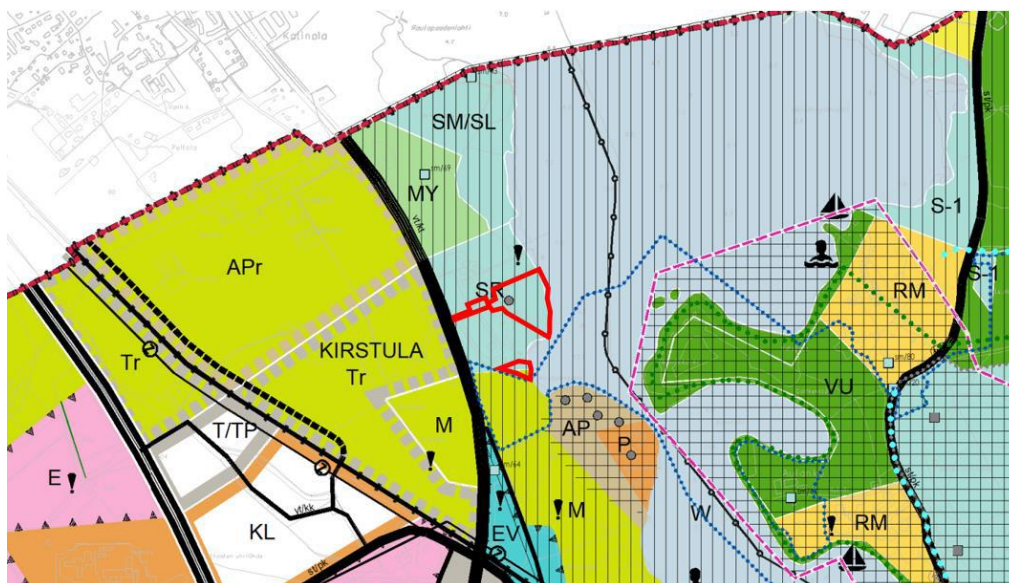
3.2 Maankäytön nykytila ja suhde ympäristöön

Kanta- Hämeen maakuntakaavassa 2040 suunnittelualue on osoitettu maatalousvaltaiseksi alueeksi (MT), joka kuuluu valtakunnallisesti merkittävään maisema-alueeseen ja muodostaa maakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

Kuva 9: Ote Kanta-Hämeen maakuntakaavasta 2040, Kirstulan alue merkitty punaisella.

Alueella on voimassa Hämeenlinnan kantakaupungin yleiskaava 2035, jossa alue on osoitettu rakennuslainsäädännön nojalla suojeltavaksi alueeksi (SR). Kartanon päärakennus on merkitty kaavamerkinnällä "Suojeltava rakennus tai rakennusryhmä". Rakennuksissa suoritettavien korjaus- ja muutostöiden, täydennysrakentamisen ja muiden alueella tehtävien toimenpiteiden tulee olla sellaisia, että alueen rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja/tai maisemakuvallisesti arvokas luonne säilyy. Kartanon alue kuuluu myös valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen.

Kuva 10: Ote Hämeenlinnan kantakaupungin yleiskaavasta 2035.

Alueella ei ole voimassa olevaa asemakaavaa. Vuodesta 1977 vuoteen 2003 kartano on ollut perikunnan hallussa. Peltoalueita on myyty Hämeenlinnan kaupungille. Vuonna 2003 osti nykyinen kartanonomistaja Tuomas Honkajuuri kartanon lähialueineen perikunnalta. Kartanon sisääntulopuolen sivurakennukset lohkottiin omiksi tonteikseen ja myytiin 2004. Samana vuonna aloitettiin pahoin rappeutuneen päärakennuksen remontointi, joka jatkui aktiivisimmillaan vuoteen 2006 asti. Nykyisin alueella harjoitetaan matkailu- ja ravintolatoimintaa.

4. Maiseman ja kulttuuriympäristön nykytila

4.1 Nykyinen rakennuskanta

Kartanon päärakennus sijaitsee Pälkäneentielle tulevan koivukujan päättänä. Kirstulan osin kaksikerroksinen, puinen päärakennus on vanhimmilta osin vuodelta 1817. Nykyinen empireasu on 1800-luvun keskivaiheilta. Rakennuksen pohjoispäässä on 1960-luvun siipirakennus. Sisääntulopihaa reunustaa eteläpuolella nykyisen päärakennuksen edeltäjä, ns. Lassila, jonka runko-osa on 1600-luvulta. Rakennukset sisääntulopihasta Hattulan suuntaan sijaitsevat vanhan kyläraitin (Kirstula-Katinala) molemmin puolin. Rakennusten tilasarjan päättänä on tiilinen, Pälkäneentielle hyvin näkyvä viljamakasiini, joka on 1920-luvulta.

Kuva 11: Kirstulan kartanon puukujanne, päärakennus näkyy kujan päättänä.

Kuva 12: Kartanon päärakennus sisääntulopihalta nähtynä.

Alueen rakennuskanta on esitelty 18.10.2005 tehdyssä rakennusselvityksessä. Selvitys tehtiin kaavoitusprosessin varhaisemmassa vaiheessa, jolloin kaava-alue oli laajempi. Selvitys on kuitenkin sisällöltään ajankohtainen, koska kartanoalue on ollut nykyistä kaava-aluetta laajempi ja rakennusten yhteyden ja komposition ymmärtämiseksi myös nykyisen kaava-alueen ulkopuoliset rakennukset ovat merkittäviä.

4.2 Nykymaisema

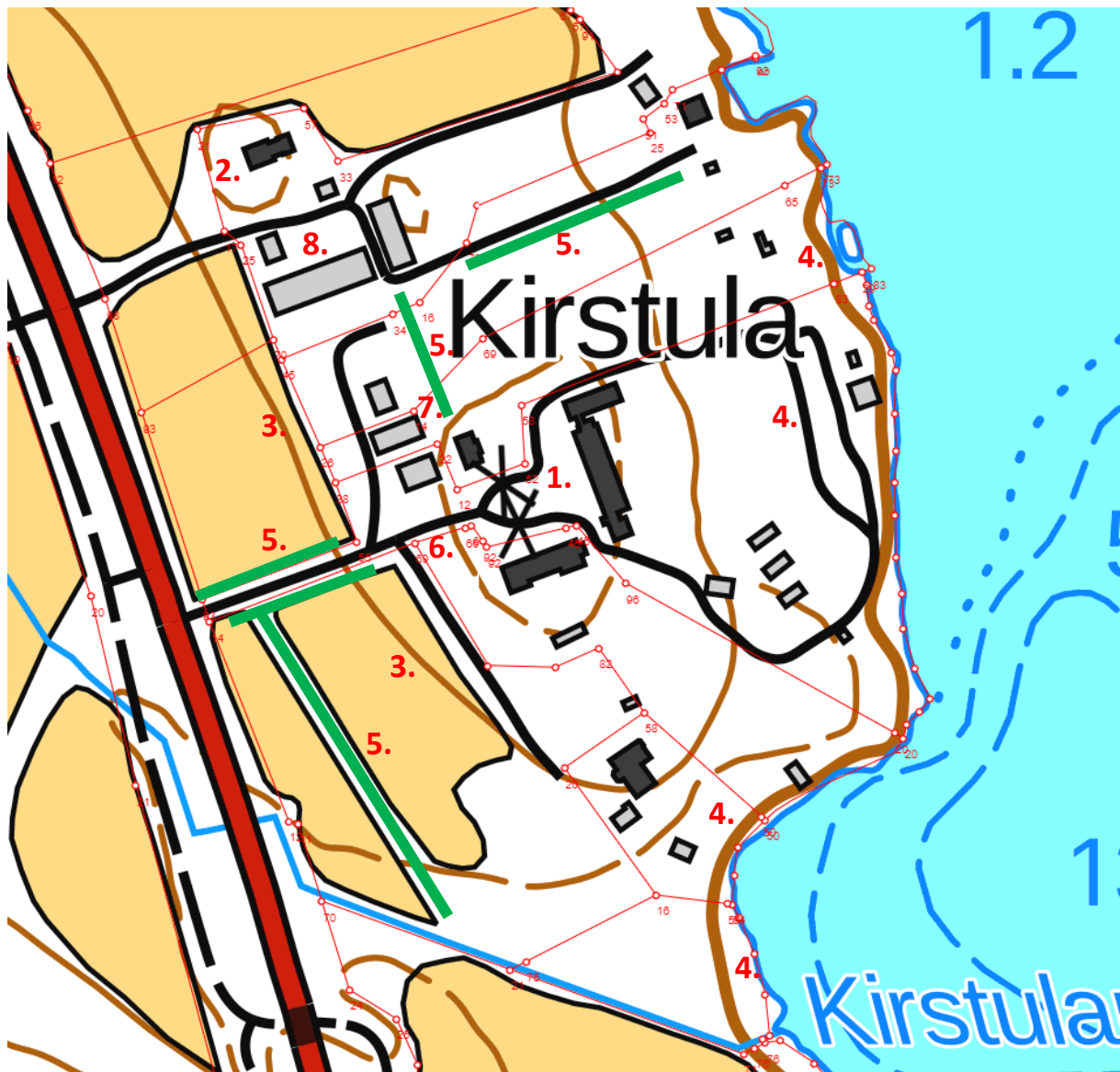
Kartanon rakennuksien Vanajaveden puoleinen alue on vanhaa kartanon puistoa, joka rajoittuu entiseen saunarantaan menevään tiehen. Laajaa puistoaluetta kiersivät ennen lukuisat hiekkatiet. Puusto on edelleen lajirikasta sekä erittäin suurikokoista. Kirstulan kartanon päärakennus on nykyisin peruskorjattu ja käytössä osittain yksityisenä kotina ja osittain ravintola-, kokous-, juhlapalvelu- ja majoituskäytössä.

Kuva 13: Näkymäakseli kartanolta koilliseen, Hattulanselälle.

Kartanomiljö rakennuksineen ja puistoineen on Kirstulan mäen maiseman kohokohta. Mäen harjanteella sijaitseva kartano Hattulanselälle avautuvine näkymineen on arvokas kulttuuriympäristö, jonka kunnossapito oli välillä lyöty laimin. Kartanon puistoalueista erityisesti kaakonpuoleinen puisto on maisemallisesti arvokas. Nykyinen omistaja on raivannut päärakennuksen läheistä puistoaluetta ja palauttanut näkymäakseleita. Nämä kaipaivat yhä kunnostusta lähinnä istutusten muodossa.

Kirstulan kartanon alueen tunnistaa iäkkäistä puukujanteista: Pälkäneentien varren maisemassa komeasta kuusiaidasta sekä koivukujanteesta, joka johtaa päärakennukselle. Koivukujanne jää hieman kuusiaidan varjoon, koska kujanne ei tällä hetkellä ulotu aivan Pälkäneentielle asti. Kartanopuisto rajautuu alueen sisäisistä teistä kuusiaidoin. Kuusiaita rajaa sekä vanhaa kylänraittia (Kirstula - Katinala) että pohjoisosan rantaan johtavaa tietä.

Kuva 12: Maiseman nykytila koostuu seuraavista osista (ote MML peruskartasta):

1. Kartanomiljö,
2. Rautakautinen muinaisjäännös,
3. Pellot,
4. Ranta-alueet, kuuluvat taustan kiinteistöihin,
5. Maisemallinen aita/puukujanne,
6. Tiet,
7. Kylänraitti,
8. Maatalouspiha,
9. Uudisrakennukset.

Kuva 13: Kartanon rannan puoleinen piha ja vanha rantatörmä.

Rannassa näkyy selvästi kohoumana Vanajaveden entinen rantatörmä. Nykyinen rantaviiva on siirtynyt kauemmaksi ja väliin on jäänyt alavaa vesijättö- ja täyttömaata. Nykyinen maaomistaja on lunastanut rannan entisen vesijättöalueen. Alava ranta-alue on tasoitettu ja nurmetettu, matkaparkin parkkipaikat ovat sorapinnalla. Rantaan on rakennettu rantakahvila matkaparkin tarpeisiin. Näkymääkseli kartanolle on yhä selvä.

Kuva 14: Tasoitettu ja nurmetettu ranta-alue.

Kartanon ja ranta-alueen matkaparkin näkyvyys suurmaisemassa on vähäinen. Lähimmästä kohdasta vastarannalta, Mäntykärjestä katsottuna kartano ei näy ja matkaparkki pilkottaa rantapuuston takana. Kartanon ranta-alueen rantapuusto katkoo takana näkyvää toimintaa ja pienentää sen vaikutusta suurmaisemassa. Rantamaisemaa ja sen puustoa leikkaa enemmän eteläpuolen naapurin tontti, jolta ylispuusto on poistettu.

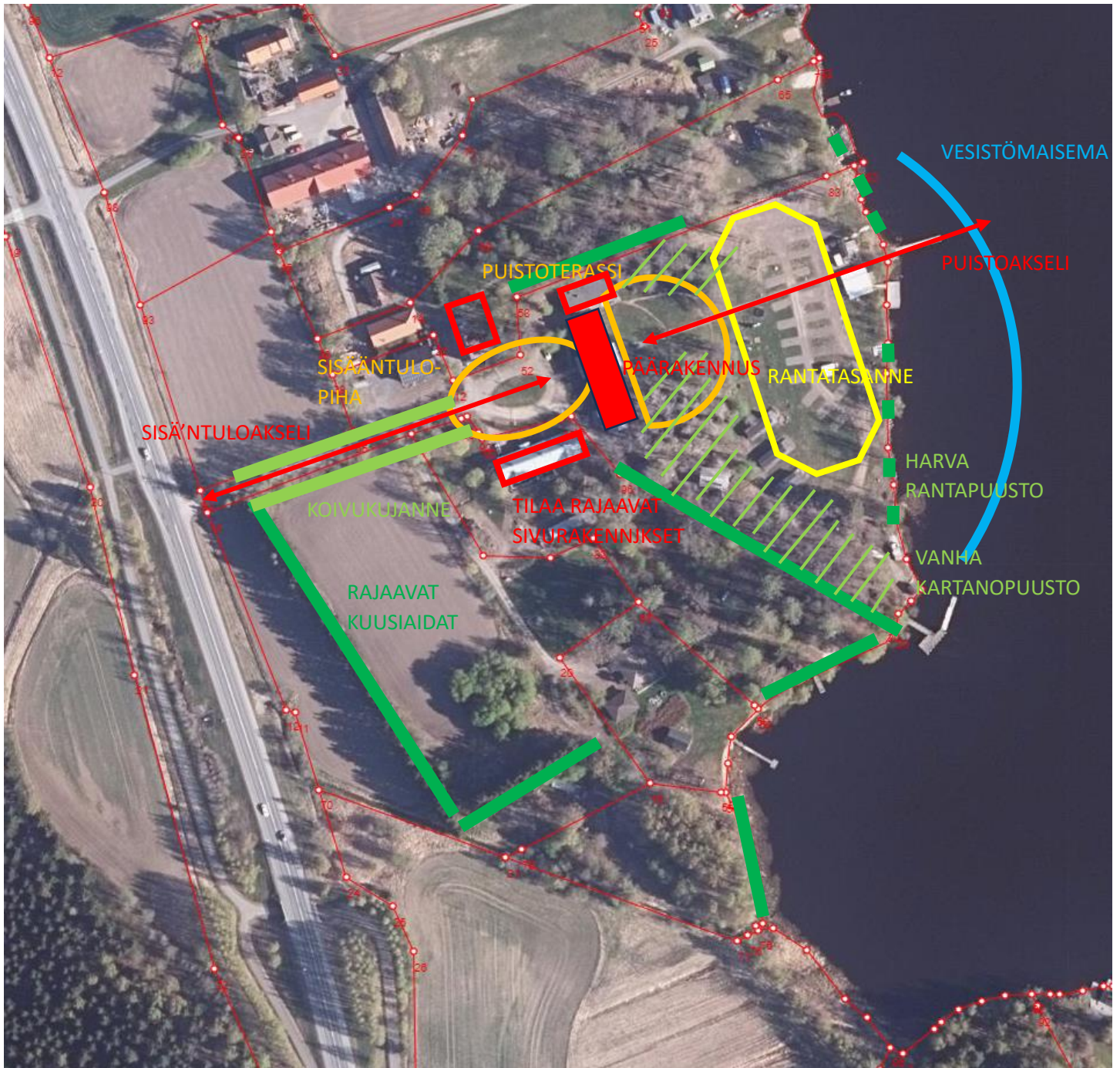
Kuva 15: Näkymä vastarannalta Mäntykärjestä 10.08.2023.

Näkymässä Metsäkylänlahden itärannalta alkaa kartanon päärakennus pilkottamaan: kartanon pohjoissiipi näkyy raivattua keskeistä näkymä-akselia pitkin Vanajaveden vesistömaisemaan. Tämän perinteisen rakenteen jossa vesitiet olivat samassa arvossa kuin maantiet toivoo säilyvän jatkossakin. Alavan ranta-alueen matkaparkki-käytön näkyvyys on alisteinen kartanon julkisivulle. Matkaparkin näkyvyys ei häiritse suurmaisemassa ja sitä voidaan jatkossa haluttaessa vähentää.

Kuva 16: Näkymä Metsäkylän lahden rannalta 10.08.2023. Kartanon julkisivu pilkottaa harjun päältä.

5. Maisema-analyysi

Kuva 16: Maisema-analyysi

Maisema-analyysikartassa on esitetty maiseman pääpiirteet, rajaukset ja tärkeimmät näkymäakselit. Kartanomaiseman vanha rakenne on selkeästi näkyvissä huolimatta alueen lohkomisesta. Keskeiset rakennukset ja maisematilat on säilytetty ja näkymäakselit luettavissa.

Päärakennuksen länsipuolinen piha-alue koostuu Pälkäneentielle kartanolle johtavasta koivukujanteesta ja juhlovasta rondellista kartanon pääoven edessä. Nykyisin toisilla tonteilla olevat sivurakennukset rajaavat tilaa kuten ennenkin. Koivukujan molemmin puolin olevat pellot korostavat

koivukujannetta, mutta eivät vaikuta sisääntulopihaan maisemaan. Suuret kuusiaidan korostavat samoin koivukujannetta ja alueen kulttuurihistoriallista merkitystä, mutta eivät tunnu enää päärakennuksen lähimaisemassa.

Kartanon päädyt tarjoavat lähinnä kulkuyhteyden Hattulanselän puoleiseen kartanopuistoon. Itäpuolen vanhaa puistometsää on raivattu viime vuosina, jotta pensaskerros ei estäisi näkyvyyttä ja puistomaisuus saadaan palautettua. Vanhinta puustoa on huonokuntoisina poistettu ja joudutaan lähivuosina uusimaan. Erityisesti vanhimmat poppelit ovat lahovaarassa ja joudutaan poistamaan tai nuorennusleikkaamaan. Iäkkäät jalot lehtipuut seisovat kuin pylvässalina nurmen tai karikkeen peittämällä maapohjalla. Puusto naapurien puolella on selkeästi tiheämpää ja monikerroksellista sekä luo vihreän rajan puistotilalle.

Nurmetettu ja sorattu rantatasanne on avoin, vain reunoilla on puustoa. Tasanteen avoimuus pohjoista nauria vasten on koettu häiritseväksi, koska rajaa on suljettu peittävin aitarakentein. Rantaviivan tuntumassa on yksittäisiä koivuja ja pajuja, jotka runkopuina eivät estä vesinäkyvyyttä mutta muodostavat tilallisen rajauksen.

Ranta-alueelle on rakennettu matalahko rantakahvila konttiperiaatteella ja säältä suojattu terassi. Kartanon laituri on rakennettu puistoakselin jatkoksi niin, että laiturilta on esteetön näkyvyys kartanolle.

6. Suositukset

Maisemanhoidolliset suositukset kattavat sekä mahdollisia kaavamerkintöjä laajempia että yksityiskohtaisempia ohjeita. Näillä on kuitenkin merkitystä maiseman toivotun kehityksen määrittelyssä ja ne siten tukevat kaavatyötä. Suositukset on kirjattu maisematilan päätekijöiden

(rajaukset, maisematilat, näkymät) ja osa-alueiden (sisääntulopiha, kartanopuisto, ranta-alueet, rantatontti) mukaan.

Rajaukset ovat maisematilojen muodostamisen tärkein työkalu. Kaava-alueen maisemalliset rajaukset ovat pääosin selkeät. Parannettavaa löytyy ranta-alueen rajauksesta pohjoiseen naapuriin ja yksityisluontoisen saunaniemen rajaamisessa muusta kartanopuistosta. Ylläpidettäviä sekä osittain uusittaviaakin rajauksia ovat ikääntyneet kuusiaidat ja koivukujanne.

Maisematilat seuraavat toisiaan lännestä itään: pellot koivukujanteen molemmin puolin, sisääntuloaukio, kartanopuiston ylätasanne ja ranta-aukio sekä lopulta Hattulanselän vesimaisema. Ympäröivät pellot eivät kuulu kaava-alueeseen. Maisematilojen avoimuus on tärkeää jotta maiseman luonne ja päärakennuksen arvoasema säilyvät. Lisärakentaminen avoimien maisematilojen keskelle tai tiivis istuttaminen ei ole suositeltavaa.

Näkymät kartanoalueella ovat säilyneet perinteisinä ja korostavat päärakennuksen merkitystä maisemassa. Näkymä koivukujannetta pitkin on klassinen ja viestii arvokkaasti kulttuuriympäristöstä. Näkymä kartanon keskierkkeristä Hattulanselälle kuuluu asetelmaan mutta kaipaa tukea: tyyliin kuuluvia valaisimia, istutuksia ja pengermiä tai terassointia. Nykyinen polkuverkosto antaa hyvän lähtökohdan asetelman korostamiseen.

Sisääntulopiha juhlavine rondelleineen on avoin ja paljastaa kartanon pääjulkivisun kokonaisuudessaan tulijalle. Kiertoalueen keskiosa kestäisi koristeistutuksia ja hiekkapintojen rajausta nostaisi muodon paremmin esille. Nämä ovat niin yksityiskohtaisia suosituksia, ettei kaavoituksella niihin tule pyrkiä. Alueen rauhoittaminen lisärakentamiselta antaa kuitenkin lähtökohdat sisääntulopihan pitkäaikaiselle kehittämiselle.

Kartanopuiston viimeaikaiset toimenpiteet ovat olleet oikean suuntaisia: päärakennuksen itäpuolen alueita on harvennettu, vanhat arvopuut säilytetty, puistomaisuus ja hiekkapolut palautettu sekä keskiakseli näkyvissä. Tätä työtä suositellaan jatkettavaksi: tyyliin ja muotoon sopivien istutusten, istuskelupaikkojen ja polkujen lisääminen nostaa kartanopuiston tasoa entisestään.

Ranta-alue on siistitty puistoksi ja matkailuparkin käyttöön. Alueen keskiosan avoimuus on eduksi maisematilalle, mutta reuna-alueet kaipaavat lisäistutuksia. Rannan harva puusto on erittäin tärkeä matkaparkin näkyvyyden rajoittamiseksi Hattulanselälle, eikä sitä tule harventaa nykyisestä. Saunaniemen ympäristön kehittäminen yhteisalueena on toivottavaa. Maisemallisesti saunaniemi jää taka-alalle ja yhdistyy etelärajan puistometsään. Mahdollinen rantarakentaminen voidaan toteuttaa saunaniemessä ja näkymäakselin molemmin puolin, mieluiten symmetrisesti akselia ja laiturin sijaintia korostamassa.

Rantatontti on muusta kaava-alueesta erillinen alue, joka on tasainen ja tiheäpuustoinen. Rantatontti ei liity maisemallisesti kartanoalueeseen, mutta on ollut osa suurkartanon aluetta. Tontti ei sisällä kulttuurimaiseman erityispiirteitä.

7. Lähteet

Maisemamaakunnat, Valtion ympäristöhallinto

Kolbe Laura: Suomen kulttuurihistoria, osat 1-2. Tammi, 2002

Geokartta gtk.fi

Kansallisarkisto.fi

Vanajaveden laakson maisema, esihistoria, rakennettu kulttuuriympäristö ja luonto; Hämeen Ympäristökeskuksen julkaisu 245, 2001

Kanta-Hämeen maakuntakaava

Alueelta laaditut selvitykset: luontoselvitys (2005), arkeologinen selvitys (2005), rakennusselvitys (2005), melumallinnus (2008)